

УДК 351.851:005.332.3

DOI: <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-389-401>

Семенець-Орлова Інна Андріївна,

доктор наук з державного управління, доцент кафедри соціології та політології, Національний авіаційний університет, 03058, м. Київ, вул. Комарова, 1, тел./факс: (044) 406 71 53, e-mail: innaorlova@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9227-7426

Семенець-Орлова Інна Андреевна,

доктор наук по государственному управлению, доцент кафедры социологии и политологии, Национальный авиационный университет, 03058, г. Киев, ул. Комарова, 1, тел./факс: (044) 406 71 53, e-mail: innaorlova@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9227-7426

Semenets-Orlova Inna Andriivna,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Political Science and Sociology, National Aviation University, 03058, Kyiv, Str. Komarova, 1, tel.: (044) 406 71 53, e-mail: innaorlova@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9227-7426

ЦІННІСНИЙ КОНЦЕПТ МИРОБУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Проаналізовано інтегративний потенціал моделі громадянського патріотизму для успішного завершення демократичного транзиту в сучасній Україні.

Зазначено, що громадянський патріотизм вимагає критичної кількості патріотів, які мають освітню підготовку до конструктивної взаємодії у складному суспільстві та орієнтовані на забезпечення суспільних інтересів. Наголошено, що рівень громадянської компетентності дітей та молоді на сьогодні в Україні недостатньо високий. Проте, якщо тенденція актуалізації питання громадянської освіти в публічному дискурсі зберігається, то за кілька років модель громадянського патріотизму може стати ефективною для більшості українців. Ця модель виявлятиме особливу дієвість у нестабільному контексті.

Порівняно зміст дефініцій “націоналізм” та “патріотизм”, зіставлено характеристики сентиментального та конструктивного видів патріотизму. Наголошено, що громадянськість, як і патріотизм, передбачає турботу про

суспільний інтерес. Основною складовою громадянства є активна участь особистості в житті суспільства для суспільного блага.

Основою культури громадянськості є орієнтація на громадянську відповідальність. Доведено, що громадянський патріотизм — ідеальна модель для складного суспільства, відбивається у прихильності особи до інтересу країни (суспільного, публічного інтересу), активній позиції щодо його захисту та виконання громадянських обов'язків поряд з обґрунтованою (і афективною, і раціональною) позитивною оцінкою загальнокраїнових реалій гнучкого формату. Проаналізовано поняття громадянськості з точки зору підходу стратегемності. Дістало подальшого розвитку дослідження “педагогіки миру”. Приділено увагу особливому інструментальному потенціалу освіти для розвитку культури громадянськості в українському суспільстві.

Ключові слова: громадянськість, миробудівництво, ціннісний концепт, архетипний підхід, сталий розвиток.

ЦЕННОСТНЫЙ КОНЦЕПТ МИРОСТРОИТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация. Проанализирован интегративный потенциал модели гражданского патриотизма для успешного завершения демократического транзита в современной Украине.

Отмечено, что гражданский патриотизм требует критического количества патриотов, которые имеют образовательную подготовку к конструктивному взаимодействию в сложном обществе и ориентированы на обеспечение общественных интересов. Указано, что уровень гражданской компетентности детей и молодежи в настоящее время в Украине недостаточно высок. Однако, если тенденция актуализации вопроса гражданского образования в публичном дискурсе будет сохраняться, через несколько лет модель гражданского патриотизма может стать эффективной для большинства украинцев. Эта модель проявит особую эффективность в нестабильном контексте.

В работе сравниваются содержания дефиниций “национализм” и “патриотизм”, сопоставлены характеристики сентиментального и конструктивного видов патриотизма. Отмечено, что гражданственность, как и патриотизм, предполагает заботу об общественном интересе. Основной составляющей гражданства является активное участие личности в жизни общества для общественного блага.

Основой культуры гражданственности является ориентация на гражданскую ответственность. Доказано, что гражданский патриотизм — идеальная модель для сложного общества, отражается в приверженности личности к интересу страны (общественного, публичного интереса), активной позиции по его защите и выполнения гражданских обязанностей наряду с обоснованной (и аффективной, и рациональной) положительной оценкой реалій страны. Проанализированы понятия гражданственности с точки зрения подхода стратегемности. Получило дальнейшее развитие исследование “педагогика мира”. Отмечено особый инструментальный потенциал образования для развития культуры гражданственности в украинском обществе.

Ключевые слова: гражданственность, миростроительство, ценностный концепт, архетипический подход, устойчивое развитие.

VALUABLE CONCEPT OF PEACE-BUILDING IN UKRAINE

Abstract. The conducted study concluded that the most integrative potential for the successful completion of democratic transit in Ukraine could be a model of patriotism built on the basis of a high level of civil competency of individuals and called the “citizenship patriotism” model.

Citizenship patriotism requires a critical amount of patriots trained to constructive interaction in a complex society and oriented towards securing public interest. As the results of the survey showed, the level of citizenship competencies of children and youth is not high enough in Ukraine at the moment. However, if the same tendency is maintained for the actualization of the issue of civil education in public discourse, in few years the model of citizenship patriotism can become an effective model of patriotism for the majority of Ukrainians, which will be effective in the unstable context of socio-political development and play a key factor in the successful completion of democratic transit in Ukraine.

The article compares the content of the definitions of “nationalism” and “patriotism”, comparing the characteristics of sentimental and constructive types of patriotism. It is emphasized that citizenship, like patriotism, involves care for public interest. The main component of citizenship is the active participation of the individual in the life of society for the public good.

At the heart of the civic culture is the focus on civil responsibility. It is proved that civil patriotism is an ideal model for a complex society, which is reflected in the commitment of the person to the interest of the country (public and public interest), an active position on its protection and fulfillment of civil obligations, along with a substantiated (and affective, and rational) positive assessment general national realities of flexible format. The concept of citizenship from the point of view of strategy approach is analyzed. The further development of the study of “pedagogy of peace” was obtained. The special educational potential of the culture of civic citizenship in the Ukrainian society is emphasized.

Keywords: citizenship, peace-building, value concept, archetype approach, sustainable development.

Постановка проблеми. У сучасній Україні питання миробудівництва залишається відкритим уже 5 років. Останнім часом також почастішали звернення науковців до цієї проблеми. Відомий український теоретик С. Клепко аналізує освітню парадигму під назвою “педагогіка миру”, що базується на по-

няттях глобально розширеної відповідальності, емпатії, довіри [1, с. 21]. Завдання педагогіки миру – формувати миролюбство в суб’єктів освіти нарізно без врахування численних факторів. Однак вчений наголошує, що війни розпочинаються не від нестачі виховання чи освіти, швидше їх розпочинають освічені правителі,

тому для потреб освіти важливим є філософське пізнання природи сучасних воєн [1, с. 22]. У цій дискусії цінною є промова М. Барбера “Короткі роздуми про освіту і причини воєн”. Британський вчений детермінує значний потенціал освіти для усунення причин воєн і закликає до безперервної освіти [2].

Розмірковуючи про роль культурних чинників у процесах освітніх змін, вчені часто аналізують кейс “м’якої сили” (наприклад, як підхід до сучасної успішної модернізації Китаю). Теорія “м’якої сили” була вперше розроблена американським політологом Дж. Найєм, який наголошував на вагомості для способу досягнення успіху на світовій арені, окрім економічної і воєнної міці, культурних і політичних цінностей країни [3]. Багато китайських вчених на основі цієї теорії обґрунтовують підхід нарощення політичної сили Китаю на основі зростання уваги до культури (це відображається в активізації культурних обмінів, пропаганду привабливості китайської моделі розвитку, мирну зовнішню політику і переконання у своїй відповідальності). На цій основі теоретики характеризують так зване стратегемне мислення китайців, що полягає у неординарних способах досягнення мети мирним шляхом на основі поступовості, прагматизму, гнучкості, об’єктивності, духовної свободи, гуманності, добродетності. Передумовами такого феномену стали філософські школи Древнього Китаю: даосизм, легізм, конфуціанство. Відтак, стратегемність полягає у популяризації національних інтересів через особливий підхід трансляції

культурних цінностей, підтримки соціальної гармонії, взаєморозуміння на основі соціокультурних особливостей кожної країни, а також верифікації на практиці дієвості ідей та концептів. До підходу практичної значущості певних ідей ми неодноразово зверталися у своїх публікаціях, обґрунтовуючи практичну громадсько-політичну участь дітей та молоді як обов’язковий елемент процесу формування їхніх громадянських переконань та установок [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема миробудівництва і роль освіти в цьому процесі ставала предметом праць як зарубіжних (Г. Алмонд, М. Барбер, С. Верба, М. Гайдеггер, Л. Річардсон, С. Хантінгтон та ін.), так і вітчизняних вчених (С. Клепко, Г. Родик, Л. Скороход та ін.). Архетипна парадигма та дослідження соціоетального представлені в українській науковій думці працями вчених Української школи архетипіки — Е. Афоніна, О. Суший, О. Бандурки, А. Мартинова та ін. У даній роботі проблема миробудівництва буде розглянута у аспекті аналізу інструментального потенціалу громадянськості та громадянської освіти.

Мета статті — дослідити ціннісний концепт миробудівництва в Україні на основі аналізу освітнього потенціалу суспільства.

Виклад основного матеріалу. Політичний транзит визначає дві головні передумови успішного переходу до демократії: наявність відповідного рівня національної єдності, політичної волі до демократичного переходу та реальна боротьба за демократію [5, с. 667]. Переосмислення різних

шляхів вирішення проблеми забезпечення національної єдності після акцій громадянського протесту в Україні під назвою “Революція Гідності” знайшло своє відображення у багатьох наукових публікаціях. На етапі сплеску громадянської активності у першій половині 2014 р., науковці все частіше почали називати фактором, який би забезпечив сталу громадянську участь, а також результативну роботу державного апарату в умовах проблем політичного розвитку (анексія Криму, початок військової агресії на Сході України) — патріотизм. Це знайшло відображення навіть у тому, що в першому варіанті проекту Закону України “Про державну службу” серед переліку принципів державної служби на першому місці було поставлено “патріотизм”. Після близько двох років громадських обговорень, у кінцевому варіанті Закону України “Про державну службу”, прийнятого Верховною Радою України 10.12.2015 р., патріотизм (визначено як “відданість та вірне служіння Українському народові”) в означеному переліку було поставлено на четверту позицію (ст. 4, п. 1, підпункт 4) [6]. У попередньому Законі України “Про державну службу” від 16.12.1993 р. поняття “патріотизм” не згадувалося взагалі. Звісно, в умовах, коли багато державних службовців України у Криму та на окремих територіях Донецької і Луганської областей зрадили національні інтереси, актуальність патріотизму зазвучала по-новому. З іншого боку, це була закономірна реакція Української держави на бурхливий розвиток громадянського суспільства та суспільного запиту на

публічність, прозорість, відкритість, колегіальність управління державою та професійність і політичну неупередженість державної служби.

Якщо виходити із підходу трьох фаз демократичного транзиту (автор — Д. Растоу, 1) підготовча фаза, яка характеризується визріванням конфлікту основних соціальних сил; 2) фаза прийняття рішень на основі розв’язання конфлікту (мирним або революційним шляхом) і встановлення основних історичних правил демократичного правопорядку; 3) фаза утвердження нових форм взаємовідносин держави та громадянського суспільства через досягнення національної єдності), то Україна наразі перебуває (уже другий раз, перший був після “Помаранчевої революції” 2004 р.) на переході від другої до третьої фази. На думку Д. Растоу, стабільні демократії для свого існування потребують не лише здорової економіки, а й консенсусу з приводу певних суспільних цінностей і переконань, на основі яких можна досягнути єдності політичної. Тому посткомуністична демократизація зачіпає не лише сферу політики, а й культурний склад розуму українців.

Для того, щоб розв’язати внутрішні проблеми, українське суспільство, маючи власні інтелектуальні резерви, тривалий час було змушене імпортувати чужий досвід. Це була ситуація прояву дії архетипу “дистресового досвіду” [7] і певним чином вплинуло на те, що політична культура українців має суперечливий, еkleктичний характер, визначається відсутністю чіткої спрямованості політичного розвитку та пріоритетів внутрішньої політики, зростання со-

ціального песимізму та наявності синдрому дива, що послаблює політичну волю людини. Проте впродовж останніх 4-х років ментально властивий українцям кордоцентризм дещо трансформується — українське суспільство починає все менше довіряти обіцянкам політиків, втрачає ілюзії, починає мислити більш раціонально, усвідомлює потребу мобілізації внутрішніх ресурсів.

Наразі громадяни України все більше самоорганізуються, об'єднуються для вирішення проблем, створюючи інститути громадянського суспільства. На тлі певної недовіри до держави, є велика вірогідність подальшої розбудови співпраці між громадянами на рівні невеликих груп та об'єднань в Україні. Наприклад, згідно з даними Інституту соціології НАНУ, кількість українців, які не належали до жодної організації чи руху, впало з 87 % у 2014 році до 82 % у 2016 р. [цит. за 8]. Позаяк нові суспільно-політичні реалії зумовлюють потребу виховання активного, свідомого, відповідального громадянина (good citizen), який буде здатний розбудовувати Українську державу відповідно до обраного євроінтеграційного вектора розвитку за новою моделлю управління державою (good governance).

Стенфордська філософська енциклопедія стандартним визначенням “патріотизму” наводить наступне: це любов до своєї країни [9]. Його значення, зазвичай, пов'язане з його роллю у підтримці національної згуртованості від імені держави тією мірою, в якій держава заохочує членів суспільства до поваги громадянських обов'язків. Розгляд цього

питання дуже сильно варіюється від одного контексту до іншого, тому теоретики пропонують говорити про “патріотизм” у множині [10].

Патріотизм можна визначити як систему поглядів (культурних, свідомісних установок), що відображають негнучку прихильність особи до певної країни, що характеризується беззаперечною позитивною оцінкою цієї країни, стійкою вірністю та нетерпимістю до критиків. Теоретик С. Натансон визначає патріотизм як ідентифікацію людини як члена своєї країни, що виявляється в особливій любові до неї, почутті гордості за досягнення своєї країни та ганьби за її програші, занепокоєнню щодо благополуччя свого народу, готовністю жертвувати задля його щасливого майбутнього [11, с. 34–35]. Звідси, цінним є обґрунтування патріотизму як афективного явища, у змісті якого сильні символічні (сентиментальні) інтерпретації.

Теоретик Г. Келмен запропонував два базові типи патріотизму — сентиментальний та інструментальний [12, с. 174]. Сентиментальний патріотизм полягає у “сприйнятті групи для особистої ідентичності”, інструментальний — у “сприйнятті групи для задоволення своїх особистих потреб та інтересів”. Сентиментальний патріотизм характеризується беззаперечною позитивною оцінкою, вірністю країні та нетерпимістю до її критиків. Інструментальний (або конструктивний) патріотизм характеризується критичною лояльністю до країни, що зумовлено бажанням позитивних змін. Обидві орієнтації демонструють позитивну ідентифікацію на основі почуття афективної

прихильності до країни. Проте сентиментальний (іноді називають — “сліпий”) патріот вважає критику нації інакомисленням, а це суперечить довгостроковим національним інтересам [12, с. 183].

Відомі дослідники Г. Алмонд і С. Верба у праці “Громадянська культура: політичні відносини і демократія у 5-ти націях” [13] виділили такі ознаки громадянської культури: відчуття гордості за свою націю, очікування справедливого відношення до суспільства з боку влади, толерантне ставлення до опозиційних партій, активна участь громади у місцевому самоврядуванні, впевненість у своїй можливості брати участь у політиці, громадянська співпраця і довіра, членство громадян в автономних об’єднаннях. У цьому контексті бачення вченими змісту поняття “громадянська культура” можна окреслити як “освічений патріотизм”.

Деякі сучасні теоретики ставлять під сумнів моральну легітимність патріотичності почуттів, часто висвітлюючи ймовірний зв’язок патріотизму з міжнародними напруженнями та його маніпулятивне використання як інструменту військової мобілізації. Поряд з дискусіями на цю тему виникає інше питання: чи можна чітко відмежувати патріотизм і націоналізм?

Дж. Оруелл протиставляв “патріотизм” і “націоналізм” з наступної точки зору. На його думку, апологети націоналістичних ідей занурюють свою індивідуальність у колективні прагнення свого народу, прагнуть отримати як можна більше влади та престижу для своєї країни. Патріоти, на відміну від націоналістів,

вважають свій народ кращим, але не бажають нав’язувати іншим свій спосіб життя [14, с. 362]. Отже, з точки зору Дж. Оруелла, патріотизм більше сповнений ідей толерантності та плюралізму, а звідси, — демократії. Погоджуючись з Дж. Оруеллом, теоретик М. Біллінг стверджує: коли любов та особлива турбота про свою країну стає “неприборканою” і зумовлює замислюватися про погане ставлення щодо інших, то такі ознаки характеризують націоналізм [15, с. 55–59].

Методологічно цінним є бачення розбіжності між поняттями “націоналізму” та “патріотизму”, яке дав Л. Актон: націоналізм — це “наше з’єднання з расою”, яке є природним або фізичним, тоді як патріотизм — це усвідомлення наших моральних обов’язків політичній спільноті [16, с. 163]. У цій позиції важлива значуща оцінка моралі як універсального регулятора світу майбутнього. На такому значенні моралі наголошував і, зокрема, автор теорії “Чорного лебедя” Н. Талеб [17].

Як свідчать останні дослідження, найближчий час характеризуватиметься поширенням колективних ідентичностей, а також емоційно вольових сенсів соціальних спільностей [18]. Адже з подальшим розвитком демократії аналіз і розробка політики потребують все більшої співучасті громадян, а установка патріотизму, що може виступити мотиватором такої співучасті, найбільш поширена у вигляді її символічного (сентиментального) типу (сентиментальний тип приблизно на 40 % більш поширений у сучасних демократичних суспільствах, ніж

конструктивний тип патріотизму [19]).

Про тип патріотизму, який більшою мірою пов'язується з мораллю, тому може бути визначений, як оптимальна модель, виходячи із дискусії вище, розмірковував С. Натансон. Вчений запропонував назвати його “помірним патріотизмом” [20]. Зміст “помірного патріотизму” ілюструє намагання поєднати установки досягнення блага для своїх співвітчизників і ідеї турботи про все людство. С. Натансон відкидає космополітичний підхід А. Макінтайра [21] і наголошує на важливості морального мислення у визначенні основних змістових компонентів патріотизму. Наприклад, патріот буде зобов'язаний боротися за свою країну, але лише з тієї причини, що війна є і залишається справедливою [22]. Водночас прихильники крайнього патріотизму вважають, що вони зобов'язані боротися за свою країну будь-якими засобами і за будь-яких обставин. Звідси, помірний патріотизм близький до поняття “громадянськість” [22].

Патріотизм визначається як любов до своєї країни, ототожнення з нею, особлива турбота про її благополуччя, а також про співвітчизників, що можна також схарактеризувати турботою про “суспільний (публічний) інтерес” [23]. Суспільний інтерес — це узагальнений варіант індивідуальних та групових інтересів, легітимізований у суспільній думці; публічний інтерес — це визнаний публічною владою суспільний інтерес, що користуються підтримкою держави. Визнання публічності інтересу здійснюється шляхом його правового забезпечення, наприклад, декла-

руванням у законах. Наприклад, публічні інтереси Українського народу зафіксовано у Конституції України. Французькі теоретики наголошують на іншому значенні патріотизму як визнання обов'язків один перед одним як громадян, що вимагає співпраці, спільної роботи, толерантності та безкорисливості [10]. За такого підходу взагалі можна ототожнювати зміст понять “патріотизм” та “громадянськість”. Однак, ми не погоджуємося з його авторами, хоча визнаємо деяку змістовну синонімічність поняття “громадянськість” і “помірного патріотизму”. На нашу думку у системі суміжних поставленій проблемі категорій, громадянськість і є більш змістовно близькою до поняття “державний патріотизм” як діяльний та відповідальний патріотизм. Центральним поняттям державного патріотизму є “державність”, а не “держава”, тому він виявляється у активних практичних діях індивіда для забезпечення публічного інтересу. Логіка така: “я люблю свій народ, міцна державність створює можливість для його єдності і буття, тому я допомагатиму державі у реалізації її функцій, піклуючись про публічний інтерес”.

Поняттям “громадянськість” українські дослідники позначають певний морально духовний стан людей, що передбачає відчуття власної свободи і, водночас, відповідальності, віри у суспільні цінності [24, с. 42]. Як стверджує інший вчений І. Ільїн, бути справжнім громадянином — це “відчувати нерозривну тотожність між інтересом держави та своїм власним інтересом. І тому визнавати своїм власним інтересом

кожен духовно правильний інтерес своїх співгромадян” [25, с. 271].

Громадянськість відображає прагнення та волю жити разом. Отже, громадянськість, як і патріотизм, змістовно вміщують турботу про інтерес співгромадян. Основними їх складовими (що визначають змістовну схожість) є прийняття суспільної цілі, щира участь у житті власного народу та піклування про його розвиток.

Зарубіжні вчені В. Галстон та Е. Каллан підкреслюють важливість суспільної розумності у змісті громадянськості. Ця чеснота визначається як здатність слухати інших і формулювати власну позицію [9]. Цей компонент громадянськості апелює до означеного вище інструментального типу патріотизму.

Ю. Хабермас у своїй роботі “Між фактами та нормами” [26] стверджує, що нормативний зміст демократичного громадянства може визначатися без формування особистості в контексті “національної держави”. Цей підхід дещо суперечить нашому прагненню поєднати “патріотизм” та “громадянськість” для їх взаємопосилення, але також має місце у науковому дискурсі. Схожа позиція у теоретика Х. Старкі, який стверджує, що поняття “громадянськість” за своїм змістом завжди мало політичний і юридичний вимір [27, с. 7]. Хоча громадянськість певним чином пов’язане з національним концептом, це — автономна і незалежна теорія. У цьому контексті Х. Старкі зауважує, що у нових концепціях громадянськість існує і на наднаціональних рівнях [27, с. 8]. На відміну від Х. Старкі, ірландська дослідниця

М. Крейз стверджує, що хоча основою сучасного громадянства є орієнтація на громадянську відповідальність, саме культурні сили (ціннісне ставлення особистості до держави, країни та її громадян) імпліцитно скріплюють компоненти сучасного громадянства [28]. Наша позиція корелює до точки зору дослідниці.

Потреба у розвиненій громадянськості зростає із зміцненням Української державності. Процеси децентралізації, самовдосконалення політики, нова якість демократії та нова соціальна реальність (потреба ефективно співпрацювати в спільнотах задля колективного блага) потребують нової моделі патріотизму для сучасної України. Жива культура вимагає створення нових цінностей, хоча всі вони мають бути обговорені за критерієм поваги до людської гідності. Тому, наприклад, країни-лідери за показниками академічної успішності молоді перелаштовують освітні системи на ціннісний підхід, усвідомлюючи все більшу затребуваність ціннісного оперття індивіда для мирного співіснування у складному світі.

Поняття “патріотизм” більшою мірою стосується сфери психологічного, а громадянськість — культурного, свідомісного, поведінкового, більш раціонального. У різних дослідженнях і дискурсах поняття “громадянськість” наповнюється змістом — від самопожертви на благо держави до вільної та повноправної участі у громадському житті. Громадянськість передбачає, що кожен повинен долучитися до вирішення питань, які стосуються суспільного життя і діяти в ролі активного та відповідального громадянина, що поважає права ін-

ших, має розвинене почуття громадянської солідарності, сумлінно виконує громадянські обов'язки. Тому, на відміну від патріотизму, громадянськість, поряд з афективною прихильністю до певної країни, містить набір конкретних раціональних установок щодо активної участі індивіда у забезпеченні загального добробуту. Наприклад, повага до закону, що є складовою громадянськості, вимагає не сліпого підпорядкування вже прийнятним правилам і законам, а здатність брати участь у їх розробці.

Висновки. Громадянський патріотизм — ідеальна модель для складного суспільства, що відображається у прихильності особи до інтересу країни (суспільного, публічного інтересу), активній позиції щодо його захисту та виконання громадянських обов'язків поряд з обґрунтованою (і афективною, і раціональною) позитивною оцінкою загальноукраїнових реалій гнучкого формату. Цей формат дозволяє враховувати пріоритетність країнового інтересу, проте, з можливістю у демократичний спосіб обміркувати позиції інших сторін.

Виходячи з історичних традицій Українського народу, а також, враховуючи сензитивність як невідмінну характеристику його менталітету, вважаємо громадянськість ціннісною основою для миробудівництва в сучасній Україні. У вітчизняному контексті громадянськість постає своєрідною стратегією, наділена величезним потенціалом для об'єктивного відображення соціокультурних особливостей українського суспільства. Роль освіти у процесі формування та розвитку культури громадянськості, а, на її основі грома-

дянського патріотизму — величезна. І хоча освіті як інструменту соціальних змін властива значна часозатратність, поряд з тим, цілеспрямований освітній процес характеризують стабільні результати, довготривалість і ціннісна значущість як для конкретної особистості, так і для всього суспільства. Відтак, миробудівництво в сучасній Україні значною мірою залежить від ефективності методів та технологій вітчизняної освіти, в тому числі громадянської освіти як її складової.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Клепко С.* Педагогіка миру і філософія війни: пошук істини / С. Клепко // Постметодика. — 2016. — № 2 (125). — С. 21–23.
2. *Барбер М.* Краткие размышления об образовании и причинах войн [Электронный ресурс] / М. Барбер // 2.04.2009. — Режим доступа: <http://www.msses.ru>
3. *Nye J.* The Means to Success in World Politics / J. Nye. — N.-Y. : Public Affairs, 2004.
4. *Семенець-Орлова І.* Суспільне замовлення на громадянську освіту [Електронний ресурс] / І. Семенець-Орлова. — Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/1327-suspilne-zamovlennya-na-gromadyansku-osvitu-abo-yak-virostiti-anglijskij-gazon-v-ukrajini>
5. Транзиту політичного (політичного переходу) теорія // Політичний енциклопедичний словник [Текст] / упоряд. В. Горбатенко; за ред. Ю. Шемшученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К.: Генеза, 2004. — С. 666–667.
6. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 [Електронний

- ресурс] / Офіційний веб-портал Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
7. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. — К.: Либідь, 2001. — 334 с.
 8. *Брік Т.* Кровотеча: діагноз без аналізу [Електронний ресурс] / Т. Брік // Рецензія соціолога на резонансну статтю у “Дзеркало тижня”. — Режим доступу : <https://voxukraine.org/uk/krovotecha-diagnoz-bez-analizu-retsenziya-sotsiologa-na-rezonansnu-stattyu-dzerkala-tizhnya/>
 9. *Primoratz I.* “Patriotism” / The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/patriotism/>
 10. *Françoise D.* Les diversités du patriotisme contemporain / D. Françoise // Critique international. — 2013. — Vol. 58. — P. 9–17.
 11. *Nathanson S.* Patriotism, Morality, and Peace / S. Nathanson. — Lanham: Rowman & Littlefield, 1993.
 12. *Kelman H.* Nationalism, patriotism, and national identity: Social-psychological dimensions / H. Kelman // In D. Bar-Tal & E. Staub (Eds.), Patriotism In the Life of Individuals and Nations. — Chicago: Nelson-Hall, 1997. — P. 165–189.
 13. *Almond G.* The civic culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G. Almond, S. Verba. — Sage Publications, Inc, 1989. — 392 pgs.
 14. *Orwell G.* Notes on Nationalism / G. Orwell // Collected Essays, Journalism and Letters, Sonia Orwell and Ian Angus (eds.). — London: Secker & Warburg, 1968. — Vol. 3. — P. 361–80.
 15. *Billig M.* Banal Nationalism / M. Billig. — London : Sage Publications.
 16. *Acton L.* “Nationality”. Essays on Freedom and Power. — Gloucester: Peter Smith, 1972. — P. 141–70.
 17. *Талєб Н.* Антикрихкість. Про (не) вразливе у реальному житті / Н. Талєб. — К.: Наш формат, 2018. — 408 с.
 18. *Semenets-Orlova I.* Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities / I. Semenets-Orlova, Y. Kyselova // Public management. — June 2018 (Special edition). — № 4 (14). — P. 264–269, <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.118>
 19. *Schatz R.* On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism / R. Schatz, E. Staub & H. Lavine // Political Psychology. — 1999. — Vol. 20 (1). — P. 151–174.
 20. *Nathanson S.* In Defense of “Moderate Patriotism” / S. Nathanson // Ethics. — 2002. — Vol. 99. — P. 535–52.
 21. *MacIntyre A.* Is Patriotism a Virtue? (The Lindley Lecture) / A. MacIntyre. — Lawrence: University of Kansas, 2002.
 22. *Nathanson S.* Patriotism and the Value of Citizenship / S. Nathanson // Acta Analytica. — 2009. — Vol. 24. — P. 63–67.
 23. *Семенець-Орлова І.* Освіта для демократичного громадянства / освіта з прав людини як засіб формування культури громадянськості [Електронний ресурс] / І. Семенець-Орлова // Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування // Зб. метод. матеріалів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держ. службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. — К., 2016. — С. 66–87. — Режим доступу : https://docu.in.ua/wp-content/uploads/2017/04/Gromadanski-kompetentnosti_.pdf

24. *Жадан І.* Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: метод. посіб. / І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов. — К.: Тандем, 2004.
25. *Ильин И. А.* Сочинения : в 2 т. / И. А. Ильин. — М. : Медиум, 1994. — Т. 2. : Религиозная филос. — 576 с.
26. *Habermas J.* Between Facts And Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / J. Habermas. — Cambridge, MA: MIT Press, 1996.
27. *Starkey H.* Democratic citizenship, languages, diversity and human rights [Text] / Guide for the development of Language Education Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education // Language Policy Division Directorate of School, Out-of-School and Higher Education. — Strasbourg : Council of Europe, 2002. — 33 p.
28. *Craith Nic M.* Culture and citizenship in Europe. Questions for anthropologists [Internet resource] / M. Nic Craith // Social Anthropology. — 2004. — № 3. — P. 289–300. — Mode to access : <http://europe.praguesummerschools.org/files/europe/6euic.pdf>

REFERENCES

1. *Klepko S.* (2016). Pedagogika my'ru i filosofiya vijny': poshuk isty'ny' [Pedagogy of Peace and the Philosophy of War: Finding Truth], *Postmetody'ka*, 2(125), 21–23 [in Ukrainian].
2. *Барбер М.* Kratky'e razmishleny'e ob obrazovany'y' y' pry'chy'nax vojn [A brief reflection on education and the causes of wars]. Retrieved from <http://www.msses.ru/> [in Russian].
3. *Nye, J.* (2004). *The Means to Success in World Politics*. N.-Y.: Public Affairs [in English].
4. *Semenets-Orlova I.* (2019). Suspil'ne zamovlennya na gromadyans'ku osvitu [Public order for citizenship education]. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/1327-suspilne-zamovlennya-na-gromadyansku-osvitu-abo-yak-virostity-anglijskij-gazon-v-ukrajini> [in Ukrainian].
5. *Tranzy'tu polity'chnogo (polity'chnogo perexodu) teoriya* [Political Transition Theory]. V. Gorbatenko (Eds), *Political Encyclopedic Dictionary* (p. 666–667), Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy Pro derzhavnu sluzhbu* [On civil service]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19> [in Ukrainian].
7. *Donchenko O. & Romanenko Yu.* (2001). Arxety'py' social'nogo zhy'ttya i polity'ka [Archetypes of social life and politics]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. *Brick T.* (2018). Krovotecha: diaгноz bez analizu [Bleeding: Diagnosis Without An Analysis]. Retrieved from <https://voxukraine.org/uk/krovotecha-diaгноz-bez-analizu-retsenziya-sotsiologa-na-rezonansnu-stattyu-dzherkala-tizhnya/> [in Ukrainian].
9. *Primoratz I.* (2017). Patriotism. N. Zalta (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/patriotism/> [in English].
10. *Françoise D.* (2013). Les diversités du patriotisme contemporain, *Critique internationale*, 1 (58), 9–17, doi:10.3917/crii.058.0009 [in French].
11. *Nathanson S.* (1993). *Patriotism, Morality, and Peace*, Lanham: Rowman & Littlefield [in English].
12. *Kelman H.* (1997). *Nationalism, patriotism, and national identity: Social-psychological dimensions*. D. Bar-Tal & E. Staub (Eds.), *Patriotism In the Life of Individuals and Nations* (p. 165–189). Chicago: Nelson-Hall [in English].

13. *Almond G. & Verba S.* (1989). *The civic culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Sage Publications, Inc. [in English].
14. *Orwell G.* (1968). *Notes on Nationalism*. S. Orwell & I. Angus (Eds.) *Collected Essays, Journalism and Letters*. (p. 361–80). London: Secker & Warburg [in English].
15. *Billig M.* (1995). *Banal Nationalism*, London: Sage Publications [in English].
16. *Acton L.* (1972). *Nationality, Essays on Freedom and Power*, Gloucestershire: Gloucester [in English].
17. *Taleb N.* (2018). *Anty'kry'xkist' [Antimalice]*, Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
18. *Semenets-Orlova I. & Kyselova Y.* (2018). Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities, *Public management*, 4 (14), 264–269, doi:10.31618/vadnd.v1i14.118 [in English].
19. *Schatz R., Staub E. & Lavine H.* (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151–174 [in English].
20. *Nathanson S.* (1989). In Defense of 'Moderate Patriotism, *Ethics*, 99, 535–52 [in English].
21. *MacIntyre A.* (1984). *Is Patriotism a Virtue? (The Lindley Lecture)*. Lawrence: University of Kansas [in English].
22. *Nathanson S.* (2009). Patriotism and the Value of Citizenship, *Acta Analytica*, 24, 63–67 [in English].
23. *Semenets-Orlova I.* (2016). *Osvita dlya demokraty'chnogo gromadyanstva / osvita z prav lyudy'ny' yak zasib formuvannya kul'tury' gromadyans'kosti [Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education as a means of forming of the culture of citizenship]*. N. Protasova, (Eds.), *Civic competences in vocational education of civil servants and local government officials* (p. 66–87). Kyiv: Osнова [in Ukrainian].
24. *Ryabov S., Zhadan I.* (2004). *Polity'chna kultura ta problemy' gromadyans'koyi osvity' v Ukrayini [Political culture and problems of civic education in Ukraine]*, Kyiv: Tandem [in Ukrainian].
25. *Ilyin I.* (1994). *Sochy'neny'ya [Compositions]*, Moscow: Medium [in Russian].
26. *Habermas J.* (1996). *Between Facts And Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, MA: MIT Press [in English].
27. *Starkey H.* (2002). *Democratic citizenship, languages, diversity and human rights. Guide for the development of Language Education Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education*. Language Policy Division Directorate of School, Out-of-School and Higher Education, Strasbourg: Council of Europe [in English].
28. *Craith Nic M.* (2004). Culture and citizenship in Europe. *Questions for anthropologist*, 3, 289–300. Retrieved from <http://europe.praguesummer-schools.org/files/europe/6euc.pdf> [in English].